

Jó gazda-e az állam?

(Leviatán új köntösben)

Kormányunk a kulcsfontosságú stratégiai ágazatok visszaállamosítására törekszik. Az energiaszektor esetében az ellátásbiztonság a fő szempont, a bankrendszerénél pedig az abnormálisan magas külföldi részarány mérséklése. Stratégiai fontosságúnak tartja a kormány a távközlést is, és részesedni kíván a járműiparban. Tavaly a Magyar Villamos Művek alaptőkéjének megemelésével lehetőségessé vált az E.ON gázüzletágának visszavásárlása, az idén a magyar-szlovák gázvezeték építő vállalat és a Főgáz került állami tulajdonba. A takarékszövetkezeti rendszer tulajdonosi körének a megváltoztatása, az Antenna Hungária és a hulladékgyártás megvásárlása voltak a további lépések. Állami tulajdonba kerül egy sor kórház és iskola is.¹

Ez a törekvés az ellenzéki pártok ádáz kritikájával találkozik. A liberális demokrácia és a piacgazdaság elveivel ellentétesnek, az autokrata gazdaság- és társadalomszervezés jellemzőjének tartják. Elítélte az állami szektor kiterjesztését Kornai János neves közgazdász is, aki mintha megfeledkezett volna saját tételéről, ami világhíressé tette. A hiányt, az alacsony hatékonyságot a szocializmusban nem a mindenre kiterjedő állami tulajdon okozta, hanem a „puha költségvetési korlát”, amely alatt Kornai a szocialista gazdasági rendszerek azon, paternalizmusnak nevezett elkötelezettségét értette, hogy politikai-társadalmi célok (főként a teljes foglalkoztatottság) érdekében nem hagyják tönkremenni és a költségvetésből kisegítik a rosszul gazdálkodó, veszteséges vállalatokat. Cikkemben nem az egyes államosítási aktusok indokoltságával vagy hasznával foglalkozom, hanem az államosítások elméleti háttérével és világgazdasági gyakorlatával.

Margaret Thatcher 1979-es kormányra jutása privatizációs hullámot indított el Nyugat-Európában. Ennek hatására a '80-as években elhúzódó tudományos vita zajlott le az állami vállalatok hatékonyságáról. A szociáldemokrata kormányok alatt felhízott állami szektort ugyanis a monetarista-neoliberális közgazdászok erősen támadták, versenyképtelenséggel vádolták, mely veszteséget termel és megterheli az állami költségvetést. Az ellenoldal viszont azzal érvelt, hogy a piaci környezetben, versenyközegben működő állami vállalatok hatékonysága elméletileg nem marad el a magánvállalatokétól. Ugyanis szervezeti felépítésük ugyanolyan (részvénytársasági), vezetőiket az igazgató tanács ugyanarról a menedzser-piacról szerződteti, termékeiknek, szolgáltatásaiknak ugyanazon a piacon, versenyben kell helyt állniuk. Alkalmankénti veszteségességük abból ered, hogy fő tulajdonosuk, az állam, olyan követelményeket támaszt velük szemben, amelyek hátrányos helyzetbe hozzák őket. Így például szükség esetén nem bocsájthatják el alkalmazottaikat (hogy a foglalkoztatás szintje ne csökkenjen), termékeik, szolgáltatásaik árát nem növelhetik a piaci lehetőségeknek megfelelően (hogy az árszínvonal ne emelkedjen), nem vonulhatnak ki a veszteséges szektorokból (hogy a szolgáltatások szintje megfelelő maradjon). Azaz: az állami

¹ Lásd erről Bod Péter Ákos vagy Farkas Zoltán cikkét.

vállalatoknak úgy kell működniük, hogy elősegítsék a szociáldemokrata kormányok gazdasági-társadalmi céljainak a megvalósulását.

El kell fogadnunk az elméleti tételt: az állam nem rosszabb gazda, mint a magántőkés. Politikai döntés kérdése, hogy társadalmi céljait egy kormány hogyan valósítja meg: jobban megadóztatja a magánszektor, a magánvállalatok saját tulajdonában tartott részvényein keresztül jut nagyobb költségvetési bevételhez, vagy közvetlenül kézbeveszi vállalatok, szektorok irányítását. Ugyanakkor a fejlődő és feltörekvő országokban természetesen magasabb az állami tulajdon aránya a tőkepiac fejletlensége miatt. (Nem szabad elhallgatnunk viszont, hogy a nemzetközi tapasztalatok szerint az állami vállalatok működése jelentős korrupciós kockázattal jár. Európában Ausztria, Olaszország vagy Franciaország erre a példa.)

„Fiam, fakó minden teória, s a lét aranyló fája zöld” – oktatá Mefisztó a diákok Goethe örökbecsű szavaival. Ezért nézzük a gyakorlatot. Az Economist idei június 21-ei száma arról ír, hogy az állami kapitalizmus – a korai elhalálzához fűzött várakozásokkal ellentétben – jelenti jól van, él és virul. (A cikk címe: Leviathan as capitalist – ez utalás Thomas Hobbesnak, az angol felvilágosodás filozófusának fő művére, melyben az államot óriási szörnynek festette le.) Kínában a tőzsei részvények 60 százaléka azon vállalatok rendelkeznek, ahol az állam a többségi tulajdonos. Oroszországban és Braziliában ez az adat 30-40 százalék, és nincs arra utaló jel, hogy az állam feladná ezen pozícióit. (Még Svédországban és Hollandiában is 5 százalék az állami tulajdon aránya.) Braziliában és Indiában leállt a privatizáció, a franciák bővítik az állami szektort. Pitti Zoltán számításai szerint a magyar társas vállalkozásokon belül az állami és önkormányzati tulajdon aránya 2010-ben mintegy 12 százalék volt, míg az EU 27-ek átlaga 18 százalék.²

Az állami szektor megítélése kétes: hol a kapitalizmus legfelső fokának, hol a kapitalizmushoz vezető útnak tekintik; egyesek szerint pénznyelő fekete lyuk, mások szerint jövedelmező befektetési lehetőség. Aligha érthetünk egyet azzal, hogy az állami szektor csak átmeneti jellegű lenne. Japánban, Dél-Koreában és a délkelet-ázsiai kis tigrisekben a kiterjedt állami szektor és a széleskörű állami beavatkozás nem átmeneti jelenség, hanem e sikeres gazdaságok típusa, sajátos modell, a kapitalizmus egy válfaja. A Morgan Stanley pénzügyintézet elemzése szerint 2001 és 2012 között Európában, a Közép-Keleten, Afrikában és Latin-Amerikában az állami vállalatok részvényei jobban teljesítettek a tőzsei átlagnál.³ Egy Musacchio-Lazzarini nevű szerzőpáros (az előző a Harvard közgazdásza, a másik brazil) az államkapitalizmus új korszakáról, „újrafeltalálásáról” írt könyvet. Szerintük eltűntek azok az állami vállalatok, ahol Leviatán volt a vállalkozó (azaz az állam közvetlenül irányított és gazdasági-társadalmi céljait közvetlenül a vállalaton keresztül valósította meg) és „Leviatán

² Idézi Bod Péter Ákos.

³ The Economist June 21st, 2014.

új köntösben jelent meg: többségi vagy kisebbségi részvényesként vagy közvetett beruházóként”. Az első változat főleg Kínára jellemző. A második változatban az állami kisebbségi részvényecsomag lehetővé teszi, hogy a fontosabb döntések az állami elképzeléseknek megfelelően történjenek. A harmadik esetben az állam fejlesztési bankja vagy nyugdíjalapja révén vásárol jövedelmező részvényeket magánvállalatokban. Konklúziójuk: Leviatán ezen új inkarnációi egészen sikeresen működnek. A norvég Statoil a világ egyik legjobban irányított nagyvállalata. Továbbá: Leviatán segítségére van a magánszektornak is, hiszen bővíti a finanszírozási lehetőséget, ahol a tőkepiac fejletlen.⁴

Fukuyama tétele tehát e területen is megbukott; az állam, mint tulajdonos továbbra is fontos gazdasági szereplő, a liberális gazdaságpolitika nem vált kizárólagossá. Különösen igaz ez Délkelet-Ázsia sikerországaira és a feltörekvő gazdaságokra. Kétségtelen, hogy ezekben a térségekben az állami tulajdon magas aránya és az állam gazdasági beavatkozásának kiterjedt rendszere együtt jár az autokrata politikai berendezkedéssel. De ez az összefüggés nem törvényszerű. Nyugat-Európában a szociáldemokrácia fénykorában, a '80-as évek elejéig igen kiterjedt volt az állam gazdasági szerepvállalása, s ez mégsem ütközött a liberális demokrácia elveivel. A francia politikai gondolkodást az etatizmus uralja, a mindenkor francia kormány „dirigista” módszereket alkalmaz a gazdaságban, de az egyéni szabadságjogokat ez semmilyen módon nem veszélyezteti. Az állami tulajdonnak és szerepvállalásnak a világgazdaságban új, sikeres formái alakultak ki. Ezek szintén nem ellentétesek a liberális demokrácia elveivel.

Hazánkban az állami tulajdon aránya kifejezetten magas, a pénzügyi szférát pedig – szinte egyedülálló módon – a külföldi bankok uralják. Nagyfokú a külföldi profitkivonás. Mindez indokoltá teszi az újraállamosítást. A legfontosabb kritérium az, hogy az államosított tulajdon hozza azt a nyereséget, melybe felvásárlása került. (Mivel a forrás a belső, de inkább a külső eladósodásból származik, e nyereségszint el kell érje az állampapírok hozamát – erre Bod Péter Ákos hívja fel a figyelmet.) Ezért hát sekélyes dolog a hazai visszaállamosításokat ideológiai alapon bírálni. A nagyobb mérvű állami tulajdon és beavatkozás nem feltétlenül jár együtt a politikai rendszer autokrata vonásaival. A miértek és a hogyanok számítanak. A liberalizmus elveiről mindettől függetlenül is vitatkozhatunk (mint ahogy ezt tesszük is.)

Bp, 2014. augusztus 9.

Kiss Károly

Megjelent a Magyar Nemzet 2014. augusztus 14-i számában.

felhasznált irodalom →

⁴ The Economist June 21st, 2014.

Felhasznált irodalom:

The Economist June 21st 2014. Leviathan as capitalist.

Bod Péter Ákos: Az állam mint cégtulajdonos. Magyar Szemle, XXIII/5-6. szám, web.

HVG 2014. július 26. Veszélyzónában. Költségvetési zárolások. (Farkas Zoltán)

Kornai János: A hiány. KJK 1981.

J. W. Goethe: Faust, web.